

llibre *Els ajuts de l'Estat a la premsa a l'Europa occidental: anàlisi comparada de les polítiques de 17 països*, encarregat i editat pel mateix CEDIC el 1990, i Corbella amb el seu valuós informe *La comunicació social a Catalunya, 1981-1991: una dècada de canvis*, també sol·licitat i publicat pel CEDIC el 1991.

Aquesta experiència prèvia en anàlisis pan-europees i específiques del Principat significava una garantia per portar a bon port aquest treball de caire internacional. A més, l'equip es proposà comparar no només el sistema mediàtic sinó també aspectes claus del sistema polític, social i econòmic, com ara els marcs geogràfic i històric, a més de la població, l'àmbit laboral i les principals magnituds macroeconòmiques. Probablement, aquesta contextualització és un dels mèrits més destacats de la recerca: tot un seguit de dades, taules i gràfics presenten ordenadament unes realitats semblants en molts aspectes però diferents en d'altres.

Com era previsible, la premsa ocupa proporcionalment la part més important de l'informe, a causa del pes específic que ha tingut des del segle XVIII aquest mitjà a les diferents regions europees, molt superior al de la ràdio o la televisió, que han estat des del seu naixement —i encara ho estan a la majoria dels països— centralitzades en xarxes d'abast estatal originades en un mercat publicitari unificat i unes estructures organitzatives poc flexibles.

L'apartat de la premsa aborda la perspectiva històrica, l'ordenament legal i les publicacions de tot tipus —diàries, no diàries, gratuïtes i locals—, amb dedicació específica a les empreses editores, la difusió, la distribució i les inversions publicitàries. S'ocupa també, separadament, de la radiodifusió i de la televisió, tant de la perspectiva històrica i de la normativa legal, com del sistema organitzatiu, l'estructura empresarial, el finançament, l'audiència i les inversions publicitàries.

Tota la informació ve acompanyada per unes quantes taules amb les xifres més significatives. Al final de cada capítol, com també al final del llibre, hi ha anàlisis comparatives de les quatre regions estudiades, les quals

també es posen en relació amb els estats dels quals formen part i amb altres petits països de la resta d'Europa semblants en població, superfície o nivell de renda.

Es tracta d'un estudi amb nombroses dades difícils de trobar a altres llocs, i que permeten fer noves elaboracions comparatives. Hi ha molta informació acuradament organitzada —un pèl rígida quant a la seva ordenació al sumari—, ben sistematitzada i minuciosa en l'aportació descriptiva. Els autors han trepitjat clarament un terreny encara molt poc estudiat. Però també és probable que el gran esforç de caràcter documental i descriptiu efectuat hagi debilitat allò que hagués reforçat l'interès del treball: l'anàlisi més profunda de tota la informació aplegada.

Fins i tot, probablement hauria estat més plausible fer un treball més concís i reduït —amb les dades claus— i publicar-lo també en anglès, que, encara que no sigui idioma oficial a cap dels territoris estudiats, és en la pràctica la *lingua franca* de tot el continent. Així s'hagués pogut donar una major difusió a una tasca de caire pioner que permet conèixer a la resta del món acadèmic alguna de les línies de recerca internacional que es porten a terme en el camp de l'estructura de la comunicació social a Catalunya, punta de l'iceberg de les diferents branques del saber al país. L'esforç iniciat ben mereix continuació amb diferents anàlisis comparatives entre el Principat i altres nacions/regions del continent i, per què no, també amb els estats.

Daniel E. Jones

Gubern, Román. *Espejo de fantasmas. De John Travolta a Indiana Jones*. Madrid: Espasa Calpe, 1993.

De Romà Gubern pot dir-se que és, a aquestes alçades de la pel·lícula, el més important estudiós català i espanyol de la comunicació audio-visual. I ho és tant per la quantitat i diversitat de les seves aportacions —recerques, assaigs, obres de síntesi i divulgació, totes prou conegudes— com per la seva singularitat: Gubern és, en el sentit estricte i cada cop més oblidat de la paraula, un

universitari, algú que creu en el coneixement i professa la vella voluntat universitària de conèixer de manera integral i integradora, en una època d'especialitzacions hipetròfiques, de culte a l'anomenada *recerca administrativa* i de servilisme —dels plans d'estudis i de les actituds i aptituds professorals— a la sacralitzada raó de mercat.

Em sembla necessari recordar tota aquesta colla d'obvietats aparents perquè parlo des de i per al medi acadèmic, un medi on últimament abunden les supèrbies i les vanitats funcionàries, unides a un desolador desprestigi de les humanitats professat per entusiastes —i sovint quasi àgrafs— instructors mercadolàtrics i tecnofanàtics, defensors de la recerca aplicada i instrumental, que consideren l'única «útil» i «científica» (*sic*) davant la «inutilitat» o l'«acientifisme» dels enfocaments de signe crític, teòric o interpretatiu.

La trajectòria intel·lectual de Gubern és, com deia linies abans, singular, encara que no exactament original. Perquè Gubern no és un creador d'idees genuí, un pensador distingit per la rara capacitat de semblar amb idees innovadores els caps de la ciutadania —d'aquests no en tenim encara, en el camp de les ciències de la comunicació: calen anys de tradició, i també un medi intel·lectual propici—, sinó un estudiós culte i minuciós, un escriptor amè i solvent, un autor marcat per una invertebrada voluntat de saber, un assagista seductor i també un excepcional divulgador. La inhabitual combinació de totes aquestes qualitats explica la seva singular posició en el panorama local dels estudis sobre comunicació, i també el fet que és l'únic comunicòleg autòcton conegut i llegit enllà de les aules universitàries —i, juntament amb Miquel de Moragas, enllà de les nostres fronteres.

Espejo de fantasmas. De John Travolta a Indiana Jones (1993), l'última obra escrita per Gubern abans del seu recent períple italià, expressa i compendia eloqüentment les virtuts assagístiques del seu autor, ja prou mostrades en treballs anteriors com *Mensajes icónicos en la cultura de masas*, *El simio informatizado* o *La imagen pornográfica y otras perversiones ópticas*. A diferència, però, d'aquests

assaigs, més acadèmics per enfocament i per destinació, *Espejo de fantasmas* és un llibre concebut i escrit per al lector culte general, orientació aquesta que corre el perill d'eclip-sar la importància i la fecunditat de les seves propostes —encara hi ha qui, al nostre gremi, confon amenitat amb frivolitat.

L'obra que tractem es presenta com un recorregut interpretatiu a través del cinema nord-americà recent, des de 1977 fins als nostres dies. No es tracta d'una història —gènere cultivat per l'autor a *Historia del cine* o a *Cine español en el exilio*—, ni tampoc d'un tractat sistemàtic i rigorós —com el magnífic *La mirada opulenta*, llibre encara no prou ben valorat—, sinó d'un assaig d'interpretació de la diversitat de missatges sobre el món contemporani que la fàbrica de somnis hollywoodiense proposa als seus gegantins i incondicionals auditoris. Hi desfil·len, amb comptades absències significatives, les pel·lícules de més èxit del període: de *Saturday Night Fever* a *Alien*, passant per *Victor o Victoria*, *Bailando con lobos*, *Rambo*, *Atracción fatal*, *E.T.*, *Blade Runner*, *Apocalypse Now* o —no hi podia faltar— *En busca del arca perdida*.

Vista la tria de pel·lícules, i vist també el to amè i àgil del treball de Gubern, més d'un circunspecte intel·lectual *highbrow* estaria predisposat a titllar-lo despectivament, o en tot cas a dedicar-li condescendent un bri de la seva atenció. Error cras, greu miopia: perquè dins de les pàgines del llibre batega una proposta enriquidora i suggerent, escrita per un autor capaç de conjugar la cultura i el rigor amb el plaer de l'escriptura; i també, com provaré de raonar tot seguit, una doble reivindicació.

El primer mèrit del llibre rau en la reivindicació que l'autor fa del cinema de masses contemporani, sovint tractat amb menyspreu per la flor i nata dels intel·lectuals europeus, o simplement ignorat per irrellevant. Contra aquest menysteniment dels *apocalíptics*, i també contra l'obediència entusiàstica dels *integrats*, Gubern proposa un sa exercici de reflexió crítica, és a dir, d'abandonament dels còmodes tòpics paralitzadors i d'indagació en i rera les aparences del cinema nord-americà de masses recent.

Un cinema, cal recordar-ho, acusat repetidament d'irrealisme: per als qui condemnen Hollywood en bloc, els films que s'hi fan són culturalment irrelevants, artísticament *low-brow* o com a molt *middle brow*; productes industrials, en definitiva, més obedients a les objectivables i prosaïques raons del mercat que a les misterioses i sublimes de l'*art seriós*. Segons aquesta versió, el cinema tanquí recent, en sacrificar l'art a la comercialitat, ofereix als espectadors productes espuris, falsejadors de la realitat, andròmines comunicatives divertides però enganyadores i alienants —en definitiva, la versió contemporània del *panem et circenses* de l'antiguitat.

Però, tal com sosté Gubern de manera convincent, el cinema de masses recent satisfà, a més de divertir-nos fins a morir, d'altres funcions culturals rellevants. La fàbrica de somnis — fou el periodista rus Ilià Ehrenburg qui la batejà així — no ofereix, considerada en conjunt, una representació realista del món contemporani, però sí de les fantasies, temors, desitjos i expectatives dels grans públics, els quals alhora explora i ressuscita. En paraules de l'autor, la selecció de pel·lícules examinada a *Especo de fantasmas* «privilegia al cine comercial más que al cine elitista de autor, en la medida en que constituye un vehículo más característico de los sueños y expectativas colectivas» (p. 22). De manera que, si no stendhalà espill fidedigne de la realitat, el cinema de masses produït a Hollywood sí que és un genuí *espill de fantasmes*, un mirall on troben expressió les fantasies i les imaginacions dels ciutadans de la nostra època. Com escriu l'autor a les últimes línies del seu assaig (p. 262 i 263),

las pantallas de nuestra cultura audiovisual de masas constituyen superficies de reflexión de un imaginario colectivo que vehicula profantasias arcaicas remanentes en el ciudadano postindustrial. Y por ello tales pantallas operan a modo de espejo de los fantasmas que se agitan en las penumbras del psiquismo del *homo otiosus* [...]. Sin estas imágenes a las que ya nos hemos hecho adictos, nuestro metabolismo psíquico estaría mutilado por una ceguera casi tan grave como la ceguera fisiológica: por la ceguera mitopoeica.

En reivindicar el valor cultural del cinema de masses recent, Gubern no cau tanmateix en la acrítica complença dels anomenats *integrats* ni, en l'extrem oposat, no opta per expulsar en bloc el cinema tanquí comercial de la *república de les arts*, sinó que opta per la via — sempre més incòmoda — de la indagació i la reflexió, de l'anàlisi i de la interpretació. Una actitud hermenèutica que és, alhora, eloqüent vindicació de la necessitat d'establir i difondre una veritable pedagogia de la comunicació àudio-visual de masses, que permeti els seus usuaris de comprendre el que altrament tendeixen a consumir de manera acrítica.

Per tal de satisfer aquest lloable propòsit interpretatiu, tan infreqüent per aquestes contrades, Gubern recorre amb eclecticisme a un variat ventall de contribucions, en el qual predominen les de caràcter psicoanalític — Freud, Jung, Fromm, Rank, Rollo May —, filosòfic — Cassirer, Ferrater Mora —, mitològic — Campbell, Kirk, Bettelheim, Eliade, Frye — o sociològic-antropològic — Mannheim, Galbraith, Lévi-Strauss —, entre d'altres. Tot això, en paraules de l'autor, per tal de (p. 22)

tejer un ensayo de contramitología, o de antropología mitológica, a través del despiece de las fantasías y las obsesiones del *homo americano*, a modo de radiografía crítica de un imaginario colectivo que cohesionan un modelo de civilización y de convivencia. [...]. En cualquier caso, este ensayo aspira a reivindicar la pertinencia de los métodos de análisis transcultural poco convencionales en la práctica de la apreciación fílmica para la comprensión e interpretación de los fantasmas que circulan por las pantallas cinematográficas [...].

Equipat amb un bagatge conceptual tan divers i valuós, Gubern explora minuciosament el complex territori escollit, amb una mirada crítica singular que, al meu parer, supera amb escreix els vicis i les miopies usuals amb què al nostre país sol ser abordada la comunicació àudio-visual: d'una banda, l'impressionisme capriciós de bona part dels crítics de periòdic, erudits del detall sovint incapaçs d'extreure categories bàsiques entre la miríada d'anècdotes que ressenyen; i d'una

altra, la hipertròfia analítica de tants semiòlegs i narratòlegs que, armats d'un aclaparador arsenal disciplinari, procedeixen a esquarterar anatòmicament els objectes de la seva atenció fins a tornar-los irreconeixibles.

La de l'autor és, doncs, una opció per la crítica culta —per l'anàlisi transcultural, en paraules seves—, capaç d'integrar molt diverses aportacions per tal d'esprèmer el *sentit* dels productes culturals que analitza i interpreta, un sentit construït cooperativament pels usos que els públics en fan. La utilització intel·ligent d'aquestes diverses perspectives d'anàlisi i interpretació ret destacables resultats.

Ara bé: la proposta interpretativa de Gubern va més enllà, al meu parer. En la seva recerca del sentit del cinema comercial recent, no sols fa servir amb solvència les perspectives al·ludides, sinó que té ben present la relació entre els films tractats i els grans referents de la tradició cultural occidental. El seu assaig d'*antropologia mitològica* parteix de la convicció que els assumptes, els arguments, els temes, els motius, els personatges i les situacions de les pel·lícules que analitza deuen bona part del seu èxit de públic al fet que apel·len, refan o al·ludeixen a referents culturals profundament arrelats tant en la memòria col·lectiva —la tradició occidental, i l'anglo-saxona de manera molt especial— com en la psique dels individus i dels grups humans. De manera que els films que analitza, a més de ser eficaces màquines de diversió, són considerats productes culturals rellevants, relacionats amb la memòria cultural de tots i amb les inquietuds íntimes de cadascú.

De fet, l'enfocament de Gubern és de caràcter tematlògic, una mena d'abordatge avui força desusat: ja fa dècades que fou acusat de *contenutisme* pel paradigma crític llavors emergent, de signe estructuralista, avui sobreviu malament entre els especialistes en literatura comparada, com una de les vessants pròpies d'aquesta magna disciplina. La tematologia és, però, una perspectiva analítica i interpretativa d'enorme interès, atès que s'ocupa d'estudiar en detall i amb rigor —un rigor aliè, és cert, al *contenutisme* merament impressionista— *què diuen* els productes culturals escrits i àudio-visuals que consumim i consumem.

Des de fa alguns decennis, el paradigma dominant en els estudis narratològics ha estat l'estructuralisme —de Barthes, Todorov, Eco, Kristeva, Bremond, Greimas, etcètera—, amb el seu èmfasi en l'estudi morfològic dels relats: el *com* estan fets, més que el *què diuen*, atenent de manera preferent a la *dispositio* i a la *elocutio*, sovint deixant de banda la *inventio*. Faltava, però, parar atenció a la natura, al *sentit* de les històries que els narradors contenen: símbols, arguments, mites, figures, motius, *topoi* i al·legories que literalment les *animen* en la ment dels seus productors i en la dels seus consumidors i consumadors. La tematologia, precisament, reivindica la importància d'aquesta atenció —la veu complementària dels abordatges morfològics predominants—: de quina manera les grans figures, els temes, *topoi* i trops de la imaginació humana de tots els temps habiten en els relats del nostre temps.

En explorar la filiació mitogènica de les grans ficcions àudio-visuals contemporànies, Gubern ha escrit un assaig de tematologia intermediterrània d'un valor considerable. Més enllà de l'ús divertit del cinema ianqui de masses, l'autor proposa desantranyar-ne el sentit; sota l'epidermis de les pel·lícules més *taquilleres*, hi bateguen grans assumptes d'ara —l'americanitat, l'ascens social, les tribus urbanes, la sida i la multiculturalitat— i de sempre —el doble, el rescat de l'infern, el treball de l'heroi, la síndrome vampírica, el viatge iniciàtic, la dona fatal, els mites de Pigmalió, Faust i Don Joan, etcètera.

Exploració tematlògica acurada, indagació en la *inventio* de l'imaginari de masses contemporani, *Espejo de fantasmas* és un llibre important i esclaridor, vindicador de la necessitat de les avui denostades humanitats per a l'estudi de la comunicació de masses. Una veritable lliçó per a les *ciències de la comunicació* del nostre país, massa llastades pel pes de les elefantiasis disciplinàries i de les actituds mercadolàtriques i tecnofanàtiques ... i massa orfes d'autors que, com Gubern, posen la seva *aptitud* analítica i interpretativa al servei d'una *actitud* de coneixement crític i de comprensió culta. Universitària.

Albert Chillón